

Venäjän kiistelty historia Runetin foorumeilla

Teemu Oivo

Nyky aikaan pettyneiden ihmisten menneisyyden kaipuu ja menneistä ajoista inspiraation hakeminen on globaali trendi, mikä näkyy korostuneesti myös nyky-Venäjällä. Internetin merkitys ihmisten tiedonlähteenä ei ole vähäpätöinen tai yksiselitteinen tässäkin ilmiössä. Jevgeni Rostovtsev ja Dmitri Sosnitski (2018) ovat laajassa tutkimuksessaan arvioineet, että venäjänkielisen internetin eli Runetin käyttäjien huomio kohdentuu erityisesti viime vuosisatojen historiaan ja historiallisiin henkilöihin. Tarkasteluni kohteena oleva ”Vanha Venäjä” eli Pietari Suuren hallintokautta (1682–1725) edeltänyt aika muodostaa pienemmän osan verkkoon heijastuvasta kollektiivisesta muistista kuin sitä seurannut aika. Suhteellisesta huomiostaan huolimatta käsitykset muinaishistoriasta ja ihmisryhmien alkuperästä ovat intohimoja herättävä voima etenkin silloin, kun ne nähdään inspiraation lähteenä, vallan oikeutuksena tai merkitykseltään kohtalonomaisena kansakuntien nykyisyydelle ja tulevaisuudelle.

Populaarikulttuurin ja politiikan saralla huomion kohteeksi nostetut vanhan Venäjän merkikihenkilöt ja tapahtumat, esimerkiksi Aleksanteri Nevskistä tehdyt elokuvat ja merkkipäivien juhlinta, ovat lisänneet muinaisen Venäjän symbolien näkyvyyttä myös Runetissa. Samalla nämä yhteiskunnalliset ilmiöt eivät vain yksisuuntaisesti heijastu internetiin, vaan osa niistä myös saa alkunsa virtuaaliavaruudessa.

Työn alla olevassa tutkimuksessani tarkoitukseni on analysoida pseudohistorian esimerkkitekstien ilmestymistä, leviämistä, verkostoitumista, katoamista ja uudelleenjulkaisua Runetin tietovirroissa määrällisiä ja laadullisia menetelmiä yhdistäen.¹ Tämä vaatii tutustumista muinaisen Venäjän muistamisesta ja sen kiistoista käytyyn avoimeen verkkokeskusteluun, jonka toimintakenttä taustoitin tässä esseessä. Venäjänkielisessä internetissä leviää esimerkiksi käsitys, jonka mukaan Venäjän muinaisen euraasian suurimperiumin vuosituhanneen muinaishistoria on riistetty venäläisiltä ja sen tilalle on annettu valeteoria skandinaavisesta Rurikista jälkeläisineen Venäjän perustajina.

Tässä esseessä käsittelen ensiksi lyhyesti informaatioteknologiaan liittyvän muistin ja tiedon olemusta sekä Runetin tutkimuksen menetelmällisiä kysymyksiä. Esseen jälkiosassa tarkastelen edellä mainitun salaliittoteorian taustoja sekä tämän salaliittoteorian keskeistä hahmoa, historioitsija Friedrich Mülleriä (1705–1783). Olen tehnyt Müllerin nimellä pienen aihepiiriä havainnollistavan aineistohaun viidelle eri sosiaalisen median sivustolle. Esitän yleishavaintoni näistä foorumeista, mukaan lukien havaintoni hakutulosteni kantaottavuudesta historiankirjoituksen kiistoihin, kommentoinnin määrästä ja laadusta, esillepanosta, viittausmenetelmistä sekä keskusteluihin osallistujien profileista.

Teknologian vaikutus muistiin ja tietoon

Sosiaalinen media on monilta ominaisuuksiltaan osallistava tila. Informaatioteknologia tarjoaa ihmisille mahdollisuuksia monenlaisen itseilmaisun. Omien ideoiden ja tuotosten vastaanottoa voi matalalla kynnyksellä testata eri tavoin erikoistuneiden foorumeiden käyttäjillä. Toisaalta muiden ihmisten aiemmin tekemiä artefakteja voi tuoda näytille uudelleenjulkaisijan omilla saatesanoilla ja kehystyksillä, minkä seurauksena internetiin tallentuneet tuotokset voivat saada odottamatonta uutta näkyvyyttä toisinaan jopa monia vuosia alkuperäisen julkaisunsa jälkeen. Julkaisutilanteestaan irrallisen esiintymisen vuoksi verkkoaineistojen esitystä onkin rinnastettu näyttelyiden esillepanoon eli kuratointiin.

Informaatioteknologian tarjoama tekstuaalisten ja audiovisuaalisten aineistojen arkistointi- ja esiintuontiominaisuudet tuovat uusia mahdollisuuksia muistin prosessoinnille ja erityisesti sen manipuloinnille. On osuvaa, että jo Henri Bergson (1859–1941) puhui virtuaalisuudesta muistin ontologiana. Vaikka virtuaalinen muisti ei ole varsinaisesti missään, voivat ihmiset konkreettisesti toisintaa sitä fyysisessä nykytodellisuudessa, mikä taas voi vuorovaikutteisesti muokata muistia uudelleen (Deleuze 1988). Tämä korostaa sitä, kuinka virtuaaliavaruus on materiattomuudestaan huolimatta monin tavoin merkittävä tila, jonka sisällöt ovat jatkuvassa liikkeessä tai ainakin teknisesti helposti muokkautuvia. Viestintäteknologian sosiaalinen vaikutus ja merkitys viestinnälle on huomattavan asiayhteyssidonnaista. Virtuaaliavaruuden sisältöihin pääsyyn ja niihin vaikuttamiseen liittyy sosiaalisia ja teknologisia pullonkauloja, kuten aineistohakutuloksia jäsentelevät algoritmit sekä puutteellisten IT-käyttötaitojen tai infrastruktuurin aiheuttamat ihmisiä eriarvoistavat digikiulut.

Internetillä on huomattava merkitys tiedonlähteenä Venäjällä. Tutkimuskeskus Levadan (2021) tietojen mukaan television merkittävyys venäläisten uutis- ja tietolähteenä on laskenut pitkään, pudoten vuoden 2018 yli 80 prosentin osuudesta reiluun 60 prosenttiin vuonna 2021. Sosiaalisen median osuus on samalla noussut 21 prosentista 39 prosenttiin. 'Koronavuonna' 2020 sosiaalisen median parissa vietetty aika lisääntyi edelleen. Samalla verkkojulkaisujen suosio on ollut tasaisessa kasvussa. Sosiaalisten medioiden suosiossa kärkipaikkaa piti VK (VKontakte) (43 %) ennen YouTubea (35 %), Instagramia (31 %) ja Odnoklassnikia (31 %). Viidettä ja kuudetta sijaa pitävät TikTok (14 %) ja Facebook (9 %) olivat huomattavasti vähemmän käytettyjä. Mail.ru-portaalin osa Moi mir, Twitter ja LiveJournal jäivät kaikki alle viiteen prosenttiin. Pikaviestimet WhatsApp ja Telegram eivät olleet vaihtoehtoina kyselyssä. (Levada 2021.) Luvut osoittavat venäläisten someyhtiöiden kilpailukykyisyyden suhteessa samoilla Venäjän markkinoilla toimiviin kansainvälisiin yhtiöihin. Kilpailu ei ole kuitenkaan täysin vapaata. Esimerkiksi LinkedIn on kielletty, ja huhtikuusta 2021 alkaen Venäjällä myytäviin älylaitteisiin on tullut pakolliseksi valmiiksi asennettuja sovelluksia,

kuten Yandex-hakukone, Mail.ru:n sähköposti sekä sosiaalisen median sivustot VK ja Odnoklassniki (Tass 2021).

Digitalisoituneen mediakäytön vaikutus siihen, mitä ihmiset pitävät uskottavana ja luotettavana tietona on huomionarvoinen kysymys. Tieteellisen tiedon vastaisuus ei ole vain internet-ilmio. Venäjän tiedeakatemian valetieteen vastainen komissio on kritisoinut venäläisiä televisiokanavia (erityisesti REN-TV:tä ja TV-3:a) valetieteellisten teorioiden levittämistä (Monitoring Lženuki 2015). Myös vaihtoehtohistorian suosio populaarikirjallisuuden bestsellereiden joukossa heijastaa Venäjällä verrattain yleistä epäuskoa historiankirjoihin.

Ongelmalliselle tiedolle on yleis- ja asiantuntijakielessä kehittynyt useita nimiä vaihtoehtoisista totuuksista disinformaatioon ja valeutisiin. Douglas Allchin (2004) on listannut lukuisia pseudohistorian varoitusmerkkejä. Pseudohistorialle tyypillisiä piirteitä ovat romantisointi, virheettömät persoonat, monumentaaliset ”heureka”-löydöt, juonellinen väijäämättömyys, ”totuus vastaan tietämättömyys” -retoriikka, virheiden poissaolo, aineiston ongelmaton ja vaihtoehdoton tulkinta, puutteellinen kontekstualisointi, yleinen yksinkertaistaminen tai idealisointi, ideologian värittämät johtopäätökset ja kirjoittajan kapea agenda. Dramaattiset paljastukset ”todellisesta” historiasta pitävät sisällään usein myös salaliittoja. Dina Khapaevan (2017) mukaan salaliitot oman kansan historiasta voivat tarjota selviä ja tyydyttäviä selityksiä ihmisten näkemyksiin maailmanjärjestyksestä ja kansakuntaakohtaisesti ”luonnollisesta” tai ”luonnottomasta” historiallisesta kehityksestä.

Akateemisessa keskustelussa pseudotieteen määrittelystä ja siihen suhtautumisesta käytännön tasolla ei ole yksimielisyyttä. Pseudotieteen määrittely jakaa tiedon helposti normatiivisesti hyvään ja pahaan sekä keskustelukelpoisiin ja -kelvottomiin kysymyksiin, vaikka konventionaalisten tieteen normien haastaminen voi olla myös tarpeellista uuden löytämisessä. Pseudohistorian määritelmällä on sisällöllisten ja tarinan kerronnallisten tunnusmerkkien lisäksi asiayhteyseriäisiä ja funktionaalisia ulottuvuuksia. Yleisesti ottaen voi olla avartavaa tarkastella tiedon esittämisen tapoja ongelmallisen tiedon ja siihen liittyvien ilmiöiden ja rakenteiden parissa.

Datan haasteita tutkimusmenetelmille

Vaikka dataa on internetissä saatavilla paljon ja helposti, sen tulkinta ei päästä tutkijaa helpolla. Etenkin tekstimuotoisen verkkoviestinnän ei-sanalliset – samalla kenties myös inhimilliset – ulottuvuudet ja syntytilanteen konteksti ovat digitaalisessa datassa usein puutteellisia. Lisäksi pienetkin verkkoryhmät voivat määrittää itselleen omalaatuisia epistemologisia kriteereitä, joiden ymmärtäminen on oleellista niiden sisältöjen kontekstualisoinnissa ja tiedon laadun tai lajityypin arvioinnissa. Perehtymätön tutkija tai satunnainen nettisurffaaja voi helposti tulkita hänelle uuden foorumin merkistöä selvästi eri tavalla kuin foorumin kontekstissa sisällä oleva vakiokäyttäjä ja sisällöntuottaja. Verkkodatan syventämistä varten on kehitetty laadullisen tutkimuksen menetelmiä, kuten verkkoryhmien passiivisessa tarkkailussa soveltamani Robert Kozinetsin (2012) netnografia.

Kuten etnografiassa, myös netnografiassa tutkija voi osallistua aktiivisesti tutkimiansa sosiaalisten ryhmittymien toimintaan hankkien henkilökohtaisen kokemuksensa kautta syvällistä perspektiiviä fokusryhmiin ja niihin kytkeytyviin semioottisiin nyansseihin. Tämä perspektiivi auttaa etenkin aihepiiriltään pitkälle erikoistuneiden ryhmien tulkinassa. Netnografisen näkemyksen mukaan verkkokeskusteluihin muodostuu osallistujille (ja tutkijoille)

huomattavasti enemmän merkityksellisyyttä silloin, kun keskustelufoorumi on pitänyt ryhmän jäseniä yhdessä tarpeeksi pitkään kehittääkseen heille yhteenkuuluvuuden tunteen.

Venäjän muinaishistoriaa käsittelevien Runet-ryhmien toimintakentän taustoitusta varten olen tutustunut erilaisiin sivustoihin ja some-ryhmiin ”muinaiseen” ja ”todelliseen” historialliseen Venäjään liittyvillä hakusanoilla, kuten *dopetrovskaja/podlinnaja/istinnaja Rus'* (Pietari Suurta edeltävä/autenttinen/aito muinais-Venäjä), ja kehittäen näiden hakutulosten perusteella uusia hakusanoja. Lisäksi olen hakenut aihepiiriin julkaisuja henkilökohtaiseen uutisvirtaani ja ilmoituksiini Instagramissa, VK:ssa, Odnoklassnikissa ja jonkin verran myös YouTubessa. Uutisvirran näkymä ja käynnissä olevien keskustelujen näkeminen tuo verkkoaineiston havainnointiin ilmenemishetken ”eloa”. Suoraan uutisvirrasta tai chateista tehdyt havainnot voivat olla huomattavan erilaisia kuin automaattisesti louhituista tai sanahaulla löydettyistä arkistoaineistoista. Olen tallentanut kenttätutustumiseni havainnot muistiinpanoihin ja satunnaisiin kuvakaappauksiin, joista olen karsinut tunnistetiedot eettisten ja juridisten vaatimusten mukaisesti.

Mitä sulkeutuneempia tutkittavat verkkoaineistot ja haavoittuvaisemmassa asemassa sen jäsenet ovat, sitä enemmän tutkimusetiikka ja lainsäädäntö vaativat tunnistetietojen (kuten nimimerkit, avatar, ajankohta, osoite, suorat lainaukset, sijaintitiedot) suojaamista ja suostumuslupia. Kieli ja kiinnostus ovat tavanomaisia suodattimia avoimiin ryhmiin osallistumiseen, mutta toisinaan ryhmiin sisäänpääsy vaatii niiden ylläpitäjän hyväksynnän, jäsenen kutsun tai tietyn teknologian käytön. Esimerkiksi kesään 2021 asti sosiaalinen media Clubhouse vaatii kutsun ja iPhonen. Keskustelufoorumeista ja sosiaalisen median sivustoista on tullut yhä useammin tunnistautumista vaativia. Vuoden 2021 alussa VK, Facebook, Instagram ja Odnoklassniki joko vaativat sisältöjensä lukua varten sisäänkirjautumisen tai rajoittivat huomattavasti käyttöään ilman kirjautumista. LiveJournalissa, YouTubessa ja TikTokissa näitä rajoituksia on vähemmän, mutta sivustojen käyttöehdot voivat muuttua nopeasti. Näiden avoimuuskriteereiden lisäksi on tärkeää oppia tunnistamaan kontekstisidonnaisia avoimuuden käsityksen nyansseja. Onko tekstit esimerkiksi kirjoitettu yksityisyyden oletuksessa? Tai kuinka intiimejä kirjoitukset ovat ja keitä ovat oletetut lukijat?

Nopea kehitys ja lainsäädännön pyrkimykset pysyä kehityksen perässä tuovat informaatioteknologialle niin sanotun liikkuvan kohteen luonteen. Internetiin liittyvän lainsäädännön päivitykset esimerkiksi Suomessa ja Venäjällä ovat olleet viime vuosina huomattavasti enemmän julkisuudessa kuin sanomalehtiin, radioon tai televisioon liittyvät lainsäädännölliset muutokset. Toisaalta ihmiset suhtautuvat sananvapauden rajoituksiin ja säätelyyn verkossa usein eri tavoin kuin muilla media-alustoilla. Osaltaan tähän vaikuttaa internetin ensi vuosikymmeninä saavuttama maine sananvapauden ja luovuuden tyyssijana. Tutkijat kuitenkin usein korostavat sitä paradoksia kuinka digitaalitekнологia samanaikaisesti luo puitteita niin demokratiaa vahvistavalle kuin myös sitä vahingoittavalle kehitykselle.

Säätely, vihapuhelait ja muistipolitiikka ovat tuoneet verkkoviestintään rajoituksia, jotka on hyvä ottaa huomioon kun arvioidaan tutkimuksen seurauksia ja tutkimuksen kohteena olevien ryhmien haavoittuvuutta. 2010-luvulla verkkokäyttäytymiseen perustuvat tuomiot ovat lisääntyneet maailmanlaajuisesti. Asianajajaryhmä Komanda29:n arvion mukaan elokuun 2012 ja syyskuun 2017 välillä yli 80 ihmistä on saanut Venäjällä syytteet käytöksestään sosiaalisessa mediassa (van der Vet 2019). Esimerkiksi laissa kielletyn natsisymboliikan käytöstä ei ole annettu tuomioissa laskettu lieventäviksi asianhaaroiksi sitä, että julkaisija ei ole tehnyt aineistoa itse, tai sitä, että symbolien esillepanon tarkoitus ja kehystys ei ole ollut natsismia tukeva. Tässä otannassa syytettyihin lukeutui profiililtaan niin liberaalisti tai

nationalistisesti ajattelevia, samoin kuin myös epäpoliittisia henkilöitä. Aihetta tutkinut Freek van der Vet (2019) on arvioinut lainsäätäjien ja viranomaisten tavoittelevan toiminnallaan yleistä itesensuuria. Ainakin nuoret venäläiset Runetin käyttäjät ovat kyselyjen mukaan siirtyneet käyttämään aiempaa suljetumpia foorumeita (Tairov 2020). Tästä huolimatta löysin hauillani Runetin avoimilta foorumeilta paljon rohkeita tulkintoja ja keskustelua Venäjän muinaishistoriasta, joista osassa jopa väitettiin Venäjän virallisen historian olevan huijausta.

Teorioita Venäjän riistetystä historiasta

Muinaisen Venäjän historiankirjoituksen synty perustuu pitkälti vuonna 1724 perustetun Venäjän tiedeakatemian alkuaikoihin. Tuolloin laadittiin muun muassa normanniteoria eli käsitys Rurikin suvusta Skandinaviasta peräisin olevina varjageina ja historiallisen Kiovan Venäjän perustajina 800-luvulla. Keskustelu normanniteorian puolesta ja vastaan on jatkunut akateemisessa tutkimuksessa 2020-luvulle. Aihetta kohtaan osoitetusta kiinnostuksesta akateemisen tutkimuksen ulkopuolella kertoo osaltaan venäjänkielisen Wikipedian normanniteoria-artikkelin aktiivinen käyttäjäpäivitys. Anti-normanismin Wikipedia-sivu on jopa osittain suojattu muutoksilta ilmeisesti aiheen editoinnissa syntyneiden konfliktien vuoksi.

Vaikka normanniteoriaa on haastettu akateemisesti valideilla kriteereillä, on se inspiroinut myös useita pseudohistoriallisia salaliittoteorioita, joihin törmäsin tehdessäni kenttätutkimusta ja kirjallisuuskatsausta. Muun muuassa Anatoli Fomenkon (s. 1945) ja Gleb Nosovskin (s. 1958) kehittelemä versio Uudesta kronologiasta sekä kulttipersoonana Nikolai Levašovin (1961–2012) teokset, kuten *Rossija v krivyh zerkalah* (Venäjä väärentävissä peileissä) ovat yhdistäneet normanniteorian vastustuksen käsitykseen virallisesta historiankirjoituksesta suurena väärennöksenä. Näitä teoksia on esitetty pseudohistorian esimerkkinä niin kansainvälisessä tutkimuksessa (esim. Laruelle 2019) kuin myös Venäjän virallisen linjan mukaista historiaa opettavalla *Istorija.RF* -verkkosivustollakin. Salaliittoteorioissa Venäjän todellinen historia esitetään maailman muinaisimpana, vuosituhansia vanhana imperiumina, joka on mongolien sijaan slaavilaisin (Levašovin mukaan slaavilais-arjalaisin) voimin hallinnut valtaosaa Euraasiasta. Tällaisesta muinais-Venäjistä kertoneen Mihail Lomonosovin (1711–1765) kaltaiset venäläiset tutkijat on väitteiden mukaan hiljennetty ja todistusaineistot lähes täysin tuhattu. Erityisesti Romanovien hovia sekä Pietari Suuren perintönä Venäjälle kutsuttuja, vaihtelevasti juutalaisten tai Vatikaanin käskyläisinä pidettyjä, Venäjän tiedeakatemiaa 1700-luvulla hallinneita ulkomaalaisia – erityisesti saksalaisia – tutkijoita pidetään osallisina tähän salaliittoon. Nämä teoriat riistetystä historiasta avasivat useissa sosiaalisen median muinais-Venäjä -ryhmissä luovaa tilaa identiteettipoliittiselle mielikuvitukselle venäläisten alkuperästä ja ylisukupolvisesta olemuksesta.

Uusi kronologia ja Levašovin teoriat kiistävät radikaalilla tavalla akateemisen historiografian epävalidina eli käytännössä pseudotieteenä. Sen tilalle ne tarjoavat kansallismielisesti idealisoitua ”todellista” historiaa. Fomenko, Nosovki ja Levašov ovat perustelleet teorioitaan luomillaan monimutkaisilla matemaattisilla ja astrologisilla menetelmillä, joita he katsovat tavanomaisten historioitsijoiden olevan epäpäteviä käyttämään. Runetin keskusteluissa näihin menetelmiin ei pureuduttu, mutta niiden oheen lisättiin kansantajuista filologista, antropologista ja genealogista tulkintaa. Salaliittoteorian argumentaatioon liitettiin myös vähemmän kiistanalaiset Venäjän tiedeakatemian alkuvaiheiden jäsenenemmistön saksalaistaustat ja monet heidän konflikteiksikin eskaloituneet jännitteensä Lomonosovin ja eräiden muiden venäläisten tutkijoiden kanssa. 1700-luvun ulkomaalaisten venäläisille tarjoamaa histori-

ankäsitystä pidettiin kunniaa loukkaavana. Ulkomaalaistaustaisten näkemyksiä vähäteltiin niin lähdeteksteissä kuin kommentteissakin ”venäjää heikosti osaava ei voi olla Venäjä-asiantuntija”-argumentilla. Argumentti ohittaa tutkijan mahdollisuuden käyttää ei-kirjallisia lähteitä sekä tulkkaja työskennellessään niin venäjänkielisten kuin muidenkin Venäjän alueilla asuvien ihmisten ja lähteiden kanssa.

Tästä aiheesta löytyy paljon aineistoa Runetista, esimerkiksi Fomenkon ja Levašovin nimihauilla. Olen selvittänyt tämän muinaisen Venäjän muiston väärennöksen salaliittoteorian leviämistä siihen yhdistetyn avainhenkilön Gerhard Friedrich Müllerin (1705–1783) kyrillisesti translitteroidulla nimihauilla ”Gerard Miller”. Müller oli Leipzigissa koulutunut historioitsija, Venäjän Keisarillisen tiedeakatemian jäsen ja Kansainvälisten asioiden kollegiumin Moskovan keskusarkiston johtaja. Hän tuli tunnetuksi erityisesti vuosina 1733–1743 tekemästään etnografisesta pioneerityöstä Siperiassa ja yliopiston kansainvälisten suhteiden luomisesta. Müllerin vuonna 1749 julkaisema tutkielma Venäjän nimen ja kansan alkuperästä (*Proishoždenije naroda i imeni Rossijskogo*) on normanni-teorian keskeinen perusteos, minkä seurauksena hän riitautui muun muassa entisen ystävänsä Lomonosovin kanssa.

Normanniteorian ohella aineistohaussani Runetista nousi esiin Venäjän historian väärennösväitteitä liittyen Siperian asutushistoriaan. Müllerin tutkimusmatkojen etnografiaan perustuvan teorian mukaan Siperia oli useiden kansojen, kuten turkkilaissukuisten jakuuttien (sahojen) ja tataareiden, muttei juurikaan slaavien asuttamaa aluetta ennen Iivana Julman (1547–1575) aloittamaa Siperian kolonisaatiota. Myös tämä teoria on huomattavassa ristiriidassa muinaisen Euraasian laajuisen slaavilaisen imperiumin kanssa. Tähän liittyen osassa Runet-keskusteluita Siperian muinaiset asutukset esitettiin osittain avoimena kysymyksenä ja osassa venäläisvastaisen salaliiton kätkemänä faktana. Muutamissa näistä keskusteluista slaaveiksi esitettiin skyyttien euraasialaisia paimentolaisheimoja, joiden alkuperästä ei ole akateemisen tutkimuksen piirissä täyttä selvyyttä.

Foorumeiden Müller-hakutulokset vertailussa

Seuraavaksi tarkastelen Facebookin, LiveJournalin, Odnoklassnikin, VKontakten ja YouTuben kymmentä ensimmäistä hakutulosta huhtikuulta 2021 Gerhard Müllerin kyrillisoidulla hakusanalla ”Gerard Miller”. Yhdenmukaisuuden vuoksi en käyttänyt sivustojen vaihtelevasti mahdollistamia suodatettuja hakuja, vaan käytin sivustojen uutishakua tai sellaista lähinnä vastaavaa peruskomentoa. Instagramista ja TikTokista en odotetusti löytynyt valideja tuloksia. Vaikka näillä kahdella sivustolla on verrattain viihteellinen profiili, olisi ainakin Instagramista voinut periaatteessa löytää odottamatta Müllerin tutkimusmatkoihin liitettyjä aineistoja samaan tapaan kuin YouTubesta.

Yhteensä 50 hakutuloksen joukossa oli viisi muuhun kuin hakemaani Gerhard F. Mülleriin liittyvää hakutulosta. Epävalideja tuloksia oli lisäksi yksi LiveJournalin lukulupaa vaatinut teksti, joka ei täyttänyt kriteeriäni aineiston avoimuudesta. Valideista 44 hakutuloksesta 25 otti kantaa historian vääristelykiistoihin Müllerin teorioihin liittyen. Kolmetoista esitti Müllerin teorian valheellisina, kun kymmenen kyseenalaisti ne ilman suoria väärennösväitteitä ja neljä otti historiakiistoihin kantaa Müllerin puolesta. Lopuissa 19 hakutuloksessa kiistoja ei käsitelty, vaan Mülleriin viitattiin asiantuntijalähteenä tai historiallisena henkilönä, joista kuitenkin kahden kommentteissa tuotiin historian vääristelynäkökulma esiin. Validit hakutulokset olivat suurimmaksi osaksi pitkiä tekstejä tai otteita ulkoiselle sivulle linkitetystä artikkelista. YouTuben videoista kolme oli kestoiltaan alle viisi minuuttia, kolme yli 50

minuuttia ja loput tältä väliltä. Odnoklassnikin tuloksissa oli kolme ja VK:ssa yksi alle 15 minuutin video.

Aineistossani oli verrattain vähän Runetin käyttäjien omien profiilien ”seinille” jaettuja aineistoja. Odnoklassnikin, Facebookin ja VK:n ryhmät tai yhteisöt profiloituivat useimmiten erilaisten (”arjalais”-)slaavien, esi-isien pakanauskontojen, vähemmistöetnisyyksien, kaupunkien sekä alueiden identiteettiryhmiin. Aineistossa oli myös yksi kristinuskoon profiloitunut ryhmä. Vastaaviin identiteetteihin sitoutumattomiin ryhmiin hakutuloksissani lukeutuivat yksittäiset, yleiset tai kuriositeettihistoriaryhmät, uutistoimistot, museot, julkaisijat ja tutkimusinstituutit. Odnoklassnikissa ja Facebookissa käyttäjätileistä suurin osa esiintyi nimellä, muissa pseudonyymejä oli vähintään yhtä paljon. [Taulukko 1]

	Face- book	LiveJour- nal	Od- noklass- niki	Vkon- takte	YouTu- be	yhteensä
Epävalidit tulokset	1	2	0	2	1	6/50
Müller viitteenä, ei mainintaa kiistoista	3	5	2	4	5	19/44
Müllerin teorialat valheellisesti esittävät	3	1	3	4	2	13/44
Müllerin teorialat puuttellisesti esittävät	3	1	3	0	0	7/44
Kiistoissa Müllerin puolesta kantaaottavat	0	1	2	0	1	4/44

Taulukko 1: Hakutulosten kantaaottavuus historiakiistoihin.

Venäjänkielisten verkkokäyttäjien suosiossa Facebook on VK:n varjossa, mikä heijastuu myös Venäjä-tutkijoiden sille osoittaman huomion vähyyteen. Facebookin kolmessa hakutuloksessa toistui sama teksti eri profiilien jakamana. Näistä kahdessa oli ulkoiset linkit artikkeliin, jossa kritisoitiin Müllerin näkemystä Siperiasta ”historiattomana maana”. Müllerin katsottiin ohittaneen ainakin osin slaavilaisten muinaiskaupunkien historian, joiden olemassaoloa perusteltiin Nikolai Levašovin esimerkin mukaisesti artikkeliin liitetyillä kuvilla Müllerä ennen Siperiaa tutkineen Semjon Remezovin kartoista. Kokonaisuudessa linkkejä ulkoisiin lähteisiin oli puolessa Facebookin hakutuloksista. Neljässä julkaisussa ei otettu suoraan kantaa kiistoihin muinais-Venäjältä, mutta näistä yhden jatkokeskustelua aiheuttamattomassa kommentissa kritisoitiin normanniteoriaa valheellisena. Kyseinen ulkoiselle sivulle linkittynyt artikkeli jaettiin myös VK:ssa, missä se sai puolestaan seitsemän kommenttia. Facebookin hakutuloksista puolessa oli kommentteja ja ne olivat harvoin keskenään vuorovaikutteisia. Edellä mainitun Siperian muinaisista slaavilaiskaupungeista kertovan artikkelin julkaisuista yksi sai 12 kommenttia ja kaksi jäi ilman.

Vuodesta 2013 alkaen Ramblerin omistama LiveJournal (LJ) on blogipohjainen julkaisu-
alusta, jolla on kuitenkin sosiaalisen median piirteitä. Sen käyttäjille on tarjolla trendaavien tekstien uutisvirta. Käyttäjät voivat luoda oman profiilinsa, kontaktiverkostoja sekä tykätä, jakaa ja kommentoida toistensa julkaisuja. 2000-luvulla LJ oli Runetin suosituimpia sivustoja,

mutta se on sittemmin menettänyt voimakkaasti suosiotaan. Sen tutkimisen mielekkyyttä vähentää myös usean vanhan profiilin poistuminen tai aktiivisen toiminnan lopettaminen. Verrattuna muiden vertailtujen sivustojen kolmen-neljän vuoden skaalaan LJ:n ensimmäisiin hakutuloksiin lukeutui huomattavan vanhoja julkaisuja ulottuen vuodelta 2005 vuoteen 2017. Kolme LJ:n hakutuloksien julkaisijoista oli historyayhteisöjä, jokainen yli kymmenen vuotta vanha ja viime vuosina passivoitunut. Sivuston tallennehaulla (*zapsi*) sain vain yhden muinaishistorian kiistoihin selvästi kantaa ottavan tuloksen. Lisäksi yksi kirjoitus totesi lyhyesti Müllerin ja kahden hänen tunnetun aikalaiskollegansa tuhonneen Venäjän historian kertomatta lukijoille tarkemmin, mitä tällä tarkoitti. Vaikka LJ:ssä yhden kirjoituksen kommenttikenttään kehittyi huomattavan asiakeskeinen ja vuorovaikutteinen keskustelu, olivat hakutulokseni saaneet aiempaan LJ:hin tutustumiseeni nähden suhteellisen harvoin kommentteja. Kokonaisuudessa myös lähdeviitteet olivat verrattain hyvin merkittyjä, vaikka teksteistä vain yksi ei ollut kokonaisuudessaan LJ:ssä. Tulokset olivat tekstipainotteisia: niiden joukossa oli vain julkaisijoiden avatar-kuvat eikä lainkaan videoita.

Vuonna 2006 perustettu ja Mail.run omistama Odnoklassniki on verrattain vähän tutkimuksessa käytetty Runetin alusta. Vaikka Odnoklassnikin käyttöehdot eivät ole erityisen tiukkoja, on sivustolla ollut melko pitkään rekisteröintivaatimus. Odnoklassnikista löytyi huomattavan vähän kommentteja: hakutuloksistani vain kahta oli kertaalleen kommentoitu. Tuloksista kuudessa Müllerä kyseenalaistettiin Siperian muinaisiin kaupunkeihin liittyen. Müllerin teorioita vastaan esitettiin muun muassa valokuvilla osoitettuja arkeologisia löytöjä ja salattuja dokumentteja, joiden perusteella alueen muinaisen asutuksen väitettiin olevan milloin avoin mysteeri, milloin slaavilaista tai jopa maapallon ulkopuolista alkuperää. Salaliittoteoria Venäjän vastaisesta normanniteoriasta liitettiin yhteen Siperian slaavilaiskaupunkeja käsitteeseen sekä yhteen Lomonosovin kohtelusta Venäjän akateemiassa kertoneeseen julkaisuun. Toisaalta yksi tataariryhmä ja toinen turkkilaissukuisten ryhmä esittivät tekstejä, joissa Müller kertoo muun muassa tataarien ja jakuuttien (sahojen) olevan venäläisiä edeltävän Siperian alkuperäiskansoja. Tataariryhmän julkaisut ottivat jopa suoraan kantaa Venäjän historiakiistoihin Müllerin puolesta. Kahdessa tuloksessa oli video Sahan tasavallan mystisinä ja tieteelle vieraina esitetyistä muinaisraunioista, aiempi julkaisu YouTubeen linkitettyinä ja myöhempi Odnoklassnikin sivulle upotettuna.

Odnoklassnikin tavoin nykyään Mail.run enemmistöomistuksessa oleva VK, eli VKontakte rinnastetaan usein venäläiseksi Facebookiksi. Se on Venäjän tunnetuin ja suosituin sosiaalinen media, mikä on heijastunut myös sen suosioon Runetin tutkimuksessa. VK:lla on osittain piraattihenkinen maine – ryhmät ja profiilit ovat Facebookia useammin avoimia ja sivustolle ladatuissa materiaaleissa on vasta viime vuosina alettu huomioida ja suojella immateriaalioikeuksia. Tästä näkökulmasta VK:n käyttäjien yksityisyysoletusta voidaan pitää ainakin osin vähempänä kuin monella muulla alustalla. VK:n uutishaku antoi tulokset vertailuryhmässä ainoana julkaisujärjestyksessä. Kaikki kymmenen ensimmäistä hakuatulosta oli julkaistu edeltäneen seitsemän päivän aikana. Kolme ryhmää julkaisi saman lähteeltään tuntemattoman tekstin Venäjän akateemiassa 1700-luvulla vaikuttaneista ulkomaalaisista tutkijoista, jotka ovat tekstin mukaan väärentäneet maan muinaishistorian. Hakutuloksista yhdessä keskityttiin normanniteoriaan väärennöksenä. VK:n tuloksissa kommentoinnin määrä vaihteli nolasta kymmeneen. Osassa kommentteista oli paljon asiasisältöä, mutta vain harva oli keskenään vuorovaikutteisia tai kyseenalaisti itse julkaisua.

Runetin tutkimuksen tekstipainotteisuuden vuoksi YouTubea on käytetty melko harvoin tutkimusaineistona, vaikka sen videoiden katsominen ja kommenttien luku ei vaadi kirjautu-

mista, mikä tekee siitä suhteellisen julkista. Testihakujeni ainoat sosiaalisten medioiden väliset kytkennät olivat Odnoklassnikin ja VK:n hakutulosten kaksi YouTubeen johtanutta videota. Muista sivustoista poiketen YouTube-videoiden tekstikuvauksissa ei ollut johdatuslinkkejä ulkoisille sivustoille julkaisun varsinaisen aineiston pariin. YouTuben hakutuloksiin lukeutui akateemikkojen luentoja, suoria lukuja Müllerin kirjoista ja hänen tutkimusmatkoihinsa perustuvia matkaohjelmia (kutakin kaksi) sekä yksittäinen Mülleristä kertova diaesitys. Hakutuloksista kahdessa Uuteen kronologiaan perustuvissa paljastusdokumenteissa normanniteoria esitettiin salaliittona ja näistä toisesta oli poistettu kommentoinnin mahdollisuus. Kokonaisuudessaan viestien määrä ja vuorovaikutteisuus vaihtelivat YouTubessa paljon. Videoiden kommentit olivat suurimmaksi osaksi sisältöjä kehuja ja keskusteluita syntyi vähän. Normanniteoriasta syntyi vähäisesti sekä asiassa pysyvää että aggressiivista keskustelua. Julkaisijoiden joukossa oli neljä rekisteröityneen instituution julkaisua, kolme nimellä julkaistua (ml. molemmat antinormanniteoriavideot) ja kaksi epäselvien nimimerkkien tai yhteisöjen julkaisua.

Kokonaisuudessaan testihakujeni tuloksissa lähdeviitekäytäntö vaihteli paljon tarkkojen ja täysin puutteellisten merkintöjen välillä. Osassa aineiston saateteksteistä nimettiin esimerkiksi alkuperäisen tekstin kirjoittaja, muttei teosta. Vaikka lähdetietojen tarkkuus vaihteli kautta linjan, niitä puuttui erityisesti salaliittoteorioiden kohdalla. Muutamia saatetekstittämiä aineistoja jaettiin moneen kertaan eri profiileilla, jolloin kirjoittajan voi arvella olevan muu kuin sen julkaisijaprofiilin haltija. Suurin osa näistä eri profiileilla julkaisuista yhtenäisistä teksteistä tehtiin saman sivuston sisällä, mutta parissa tapauksessa myös sivustojen välillä.

Algoritmit vähentävät henkilökohtaisten hakutulosteni vertailukelpoisuutta. Uutisiin liittyvää sanahakua varten rekisteröinnin vaativiin Facebookin ja VK:n hakutuloksiin vaikutti oma käyttäjähistoriani näillä alustoilla. Lisäksi VK:ssa hakutuloksiin vaikutti luultavasti myös useita kuukausia jatkunut kenttätutkimukseni. Odnoklassnikin profiilini käyttöhistoria perustui pelkästään kenttätutustumiseen. YouTubella ja LiveJournalilla pystyin tekemään haut ilman sisäänkirjautumista, mutta LiveJournalin tulokset olivat samat kirjautumatta kuin tälle sivustolle VK-tunnuksilla kirjaututtuani. YouTubeen kirjautumatta saamistani hakutuloksista seitsemän kymmenestä oli samoja kuin kirjautuneena. Myös suomalainen ip-osoitteeni saattoi vaikuttaa hakutuloksiin erottaen ne venäläisestä ip-osoitteesta tehdystä vastaavasta hausta. Tämän vuoksi olisi ollut mielenkiintoista vertailun vuoksi kokeilla hakulaitteen sijaintitietoja muokkaavaa virtuaalista erillisverkkoa tarjoavaa VPN-ohjelmistoa, mutta minulla ei kuitenkaan ollut sellaista käytössä.

Aineiston haasteellinen jatkokäyttö

Tässä esseessä esittämäni katsaus taustoittaa Venäjän pseudohistoriallisten teorioiden liittymistä Runetin tietovirtoihin. Venäjän muinaishistoriaa 1700-luvulla tutkineen Friedrich Müllerin nimellä kuudelle verkkosivustolle tekemälläni esimerkkihaulla tulokset niiden julkaisujen välillä, joissa Müllerin liittyviä historian käsityksiä esitettiin yhtäältä kyseenalaistamattomana ja toisaalta kyseenalaistettuna tietona, jakautuivat lähes tasan. Tällaisella nimihaualla voi siis löytää melko tasapainoisesti sekä tieteen luottamusta että kyseenalaistamista kuvaavia aineistoja. Historiankirjoituksen kyseenalaistamisen pseudotieteellisyyden arviointi vaatisi kuitenkin tekemääni katsausta tarkempaa esitystatapojen analysointia.

Kenttätutustumiseni perusteella kiinnostus muinais-Venäjän historiaa kohtaan näkyy esimerkiksi VK:ssa useina monituhattajäsenisissä aihepiirin ryhminä. Kuitenkin vain harvat

jäsenet kommentoivat näiden ryhmien päivittäisiä julkaisuja. Keskusteluaktiivisuuden, julkaisujen avoimuuden ja keskustelijoiden tunnistettavuuden puolesta VK ja YouTube vaikuttivat tarjoavan tutkimusmielessä kiinnostavimmat foorumit. Toisaalta Venäjän valtiovallan historiapolitiikasta johtuvan itesesensuurin vuoksi vähemmän avoimet keskustelualustat voisivat tarjota kiinnostavia, vaikkakin tutkimuseettisesti haasteellisempia aineistoja.

Tähänastisen aihepiiriin tutustumiseni perusteella väite ulkomaalaisten riistämän historian paljastamisesta vaikutti merkittävään vaihteleviin painotuksiin taistelua totuuden tai kunnian puolesta, viihteellistä kiinnostusta, ylisukupolvisen ”todellisen” minuuden kuuluvuuden eksistentiaalista perustaa (”juuria”), yhteenkuuluvuutta ja vastakkainasettelua tukevaa sosiaalista toimintaa, poliittisen vallan oikeutusta tai kansallismielistä kilpailua kunniakkaimmasta kansallisesta narratiivista. Odotusteni mukaisesti huomasin aineistostani, että normanniteoriaa tukevat tekstit kuvaavat Müllerin olleen venäläinen (*rossijski*) tai venäläissaksalainen historioitsija, kun taas sitä vastustavien mukaan hän oli (Romanovien/tsaarin palveluksessa oleva) saksalainen tai ulkomaalainen, historioitsija lainausmerkeissä kirjoitettuna. Osassa löytämistäni ryhmistä ilmeni myös vihamielisyyttä liberaaleja ja ei-slaaveja kohtaan. Tässä esseessä olen esittänyt näissä ryhmissä esitetyn näkemyksen, jonka mukaan ulkomaalaiset tutkijat ovat venäläisvastaisesti väärentäneet Venäjän historian vuosisatoja jatkuneessa ”informaatio sodassa”. Ei-venäläisenä tutkijana minut voidaan nähdä käsittelemieni keskusteluryhmien vastustamien tahojen edustajana. Osa keskustelijoista saattaisi tästä syystä olla vastahakoinen osallistumaan ulkomaalaisen tekemään tutkimukseen, etenkin jos tämä esittää heille tärkeitä asioita pseudohistoriana. Tämän kaltaisissa tutkimusasetelmissä tutkijamuseetiikka vaatii tarkkaa huomiota aineiston käsittely- ja raportointitapoihin. Virtuaalinen ei tässä yhteydessä merkitse kuvitteellista, vaan se on oikeiden ihmisten todellista toimintaa.

Viitteet

- 1 Tutkimukseni on osa Emil Aaltosen Säätiön rahoittamaa kolmivuotista tutkimushanketta ”Muinaiset kuningaskunnat ja Venäjän perustajat: pseudohistoria ja historiapolitiikka 2000-luvun Suomessa”, jossa tutkimme, kuinka pseudohistorialliset aineistot leviävät suomen- ja venäjänkielisessä verkossa laajentaen samalla tietoa historian käytöstä nykypäivänä.

Lähteet

- Allchin, Douglas (2004), Pseudohistory and Pseudoscience. – *Science & Education* 13:3, 179–195. <https://doi.org/10.1023/B:SCED.0000025563.35883.e9>.
- Black, Joseph, L. (1989), J.-G. Gmelin and G.-F. Müller in Siberia, 1733–43: Comparison of their Reports. – *The Development of Siberia: People and Resources*. Eds. Alan Wood & R.A. French. London: Palgrave Macmillan. 35–49.
- Deleuze, Gilles (1988), *Bergsonism*. New York: Zone Books.

- Khapaeva, Dina (2017), Neomedievalism as a Future Society: The Case of Russia. *The Year's Work in Medievalism* (32) ed. Richard Utz.
- Kozinets, Robert (2012), *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage.
- Laruelle, Marlene (2019), *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*. New York: Routledge
- Levada (2021), Sotsial'nye seti v Rossii, 23.2. *Levada*, <<https://www.levada.ru/2021/02/23/sotsialnye-seti-v-rossii>> (tarkistettu 29.4.2021)
- Monitoring Lženuki (2015), Telekanal REN TV polutšil antipremiju za lženuku. *Komissia po borbe s lženukoi*, <<http://klnran.ru/2015/02/antipremiya/#more-530>> (tarkistettu 29.4.2021).
- Rostovtsev Evgeni & Sosnitski, Dmitri (2018), Srednevekovegye geroi i sobytija otetšestvennoj istorii v setevyh resursah. – *Istoritšeskaja ekspertiza* 1:14, 41–58.
- Tairov, Rinat. (2020), Bojatsja, tšto ”za nimi pridut”: každyj 10-j v Runete opasaetsja presledovannyj iz-za štok o politike, 26.11. *Forbes*, <<https://www.forbes.ru/newsroom/obščestvo/414675-boyatsya-chto-za-nimi-pridut-kazhdy-10-y-v-runete-opasaetsya>> (tarkistettu 29.4.2021).
- Tass (2021), V Rossii vstupaet v silu zakon ob objazatel'noj predustanovke programmogo obespetšeniya, 1.4. *Tass*, <<https://tass.ru/ekonomika/11044599>> (tarkistettu 29.4.2021).
- Van der Vet, Freek (2019), Imprisoned for a “like”: The criminal prosecution of social media users under authoritarianism. – *Freedom of Expression in Russia's New Mediasphere*. Eds. Marielle Wijermars & Katja Lehtisaari, 209–224. New York: Routledge.
- Žartšinskaja, Ksenia (2014), Mif i istoritšeskaja pamjat': Obrazy slavjanskoj “traditsii” v sotsial'nyh setjah. – *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Istorija* 4:30, 97–103.